

# Ταξιδιώτες και Αλή πασάς

## Όταν η Δύση συναντά την Ανατολή

Αναμφισβήτητα, δεν υπάρχει πιο πολυσυζητημένη, ήδη από την εποχή της, προσωπικότητα ηγεμόνα από αυτή του Αλή πασά των Ιωαννίνων. Μία μορφή, προσωποποίηση αντιπαραθέσεων, που κατηγορήθηκε, σχολιάστηκε, προκάλεσε ζηλοφθονίες και παραδοχές και όχι άδικα, “διογκώθηκε” μέσα σε κείμενα και αφηγήσεις, μυθοπλασίες και ανεκδοτολογίες, ιστορήσεις πεπραγμένων και όχι μόνο. Και δεν είναι περίεργο ακόμα και σήμερα, μετά από τρεις σημαντικές περιόδους που ιστορικοί και μελετητές ασχολήθηκαν με τον περίφημο πασά, το ενδιαφέρον για την πολιτική αυτή φυσιογνωμία συνεχίζει να τρέφει στοχασμούς και έρευνες και να τροφοδοτείται με κείμενα, τεκμήρια και αρχειακό υλικό.

Από την πολύ πλούσια βιβλιογραφία για την ηγετική αυτή μορφή –βιβλιογραφία πάρα πολύ γνωστή για να επιτρέπεται να τη σχολιάσουμε άλλη μία φορά εδώ, τουλάχιστον σε ό,τι έχει σχέση με “τον βίο και την πολιτεία του”– εμείς θα σταθούμε λίγο στα κείμενα των ταξιδιωτών. Θέμα βέβαια, που και αυτό έχει απασχολήσει τους μελετητές ήδη από τον 19ο αιώνα αλλά παραμένει εξαιρετικά πλουτοφόρο και άπτεται φυσικά καίρια της έκδοσης αυτής.

Τα περιηγητικά κείμενα (15ος-19ος αι.) αποτελούν ένα πολύ πλούσιο υλικό για την νεότερη ιστορία του ελληνισμού, όπου, μαρτυρίες από προσωπικές αυτοψίες αλλά και θεωρητικές γνώσεις, οράματα ή ιδεολογίες που συγκρούονταν με εμπειρίες, συνέθεταν στερεότυπα τα οποία και αλληλοτροφοδοτούσαν την περιηγητική γραμματεία. Η πολυεδρικότητα του θέματος με τις υποκειμενικότητες των συγγραφέων, ταξιδιωτών και μη, που τις περισσότερες φορές εκπροσωπούν πολιτικές τοποθετήσεις, ιδεολογίες με ορίζοντες πλατύτερους από σύνορα κρατών ή ακόμα και αντικειμενικότερα σχήματα επι-

στημονικών εφαρμογών, καθορίζει και τον τρόπο προσέγγισης των πηγών αυτών. Διαχωρίζοντας το υποκειμενικό από το αντικειμενικό και ανασυνθέτοντας το πραγματικό ή το φανταστικό για χώρους και πρόσωπα της νεότερης ιστορίας, αποποιούμεθα την απλή πληροφορική τους εκμετάλλευση. Δεδομένου βέβαια του υποκειμενικού χαρακτήρα των πηγών αυτών, η μελέτη του υλικού πρέπει να γίνεται με επιφύλαξη και με την πλήρη έρευνα για την εγκυρότητα τόσο του γεγονότος, όσο και της ερμηνείας στην οποία προβαίνουν οι ίδιοι οι συγγραφείς. Διαχωρίζονται κατά περίπτωση οι καταγραφές που προέρχονται από θεωρητικές γνώσεις από αυτές που προέρχονται από αυτοψίες. Άλλοτε εντοπίζονται οι αντιγραφές και οι λογοκλοπές. Αναλύονται, οι απώτεροι, μη εμφανείς λόγοι επίσκεψης και συγκέντρωσης πληροφοριών. Ο αυτοσκοπός ή η τυχαία μαρτυρία. Η κατηγοριοποίηση γίνεται με την «εμβάθυνση» στον κόσμο του περιηγητή. Οριοθετείται η διαφοροποίηση: λόγιος-περιηγητής και περιηγητής-ταξιδιώτης. Ενσκήπτουμε στον άνθρωπο-ταξιδιώτη και αναζητούμε διαφοροποιήσεις στον μετέπειτα ταξιδιώτη-συγγραφέα. Ομαδοποιήσεις σε σχέση με τους προορισμούς ή τους στόχους του ταξιδιού, τις πνευματικές και πολιτιστικές τους αποσκευές. Ομαδοποιήσεις ως προς την συμμετοχή και επήρειά τους στα μεγάλα πνευματικά και πολιτιστικά ρεύματα της εποχής στην οποία ανήκαν ή εντάχθηκαν.

Σε αντίθεση με τα προγενέστερα ταξιδιωτικά κείμενα αυτά που αναφέρονται στην εποχή και τη φυσιογνωμία του Αλή πασά είναι όλα σχεδόν δημοσιευμένα αμέσως μετά το ταξίδι, αυτούσια. Τα ημερολόγια και οι σημειώσεις, τα στιγμαία αυθόρμητα αισθήματα, οι κρίσεις και σκέψεις, απέχοντα από λογιοσύνη και θεωρητικές απαριθμήσεις, άλλοτε με ειρωνεία, άλλοτε ταπεινά, άλλοτε με ελαφράδα και αφέλεια παραδίδονται στο κοινό χωρίς επεξεργασία. Διάλογοι ζωντανοί φωτογραφίζουν με αμεσότητα τα στιγμιότυπα και τις περισσότερες φορές υπάρχει σύγχυση αν είναι δικά τους σχόλια ή απόψεις των εντοπίων. Οι παρατηρήσεις τους απορρέουν από συνομιλίες τους με τους πληθυσμούς, η προσέγγισή τους έχει ξεπεράσει την ατομική ή και τη θέση που εκπροσωπούν ή απλά τη σκοτεινή πλευρά της γης των άλλο-θρήσκων.

Επί τρεις περίπου δεκαετίες, 1787-1822, ο Αλής ηγεμόνευε σε μια περιοχή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας η οποία συνόρευε επικίνδυνα με τη Δύση και οι πρωτοβουλίες του είχαν άμεσο αντίκτυπο στις πολιτικο-στρατιωτικές

εξελίξεις της Ευρώπης. Οι ευρωπαϊκές δυνάμεις όχι μόνο διατηρούσαν προξενεία στην πρωτεύουσά του αλλά προσπαθούσαν άμεσα ή έμμεσα, με απεσταλμένους ή αφελείς επισκέπτες να εισχωρήσουν, να κατανοήσουν, να αντιμετωπίσουν και ενδεχομένως να θρέψουν ή να εξαφανίσουν το τρομερό θερίο της πάντοτε επικίνδυνης ισλαμικής Ανατολής. Ευρωπαίοι διπλωμάτες, στρατιωτικοί, κατάσκοποι, τυχοδιώκτες, γιατροί, αριστοκράτες, ζωγράφοι, λόγιοι, τεχνικοί, ιεραπόστολοι, κερδοσκόποι, εξωμότες, όλοι τους ανήσυχτοι, περιέργοι ταξιδιώτες, σύχναζαν στην Αυλή του, από τους οποίους και ο πασάς προσπαθούσε να αντλήσει πληροφορίες για τα επιτεύγματα της τεχνολογίας, της επιστήμης, της εξέλιξης των θεσμών. Ίσως περισσότεροι από πενήντα από αυτούς έγραψαν χρονικά, απομνημονεύματα, οδοιπορικά, σημειώσεις, επιστολές και υπομνήματα για τον Αλή και το κράτος του. Έτσι η φήμη του επεκτάθηκε στο ευρωπαϊκό κοινό, συγγραφείς γοητεύτηκαν, καλλιτέχνες εμπνεύστηκαν και μέσα στο πληθωρικό κλίμα του ρομαντισμού με το εναγώνιο αίσθημα αναζήτησης εξωτικής γοητείας στην Ανατολή, η επιβλητική μορφή του Αλή επέτρεπε κάθε συγκλίνουσα προς τη μεγαλοποίηση και την υπερβολή. Οι ταξιδιώτες με τα κείμενά τους τροφοδότησαν πλουσιοπάροχα τη δίψα του αναγνωστικού κοινού με λεπτομέρειες τόσο από τον πολιτικό όσο και από τον ιδιωτικό βίο του περίφημου ηγεμόνα: η διακυβέρνησή του, οι δημεύσεις, τα τσιφλίκια, η δικαιοσύνη αλλά και η τυραννία, η βαρβαρότητα και η διαφθορά του, η φιλοχρηματία, οι αρπαγές και οι αυθαιρεσίες του, η ισοβιότητα της εξουσίας του, τα εισοδήματα και οι θηριωδίες του, οι διπλωματικοί του ελιγμοί και οι εκβιασμοί, οι σχέσεις του με τον κλήρο ή τους Ευρωπαίους, οι γραμματικοί του και οι στρατιωτικές του επιθέσεις, οι αρπαγές κοριτσιών, αλλά και ο χαρακτήρας του και οι συνήθειές του, τα σεράγια του, οι λαφυραραγωγίες και οι αποθησαυρισμοί του, η πολυτέλεια, η χλιδή και ο τρυφηλός του βίος, τα γεύματα και τα χαρέμια του, όλα υπέρμετρα, αποδόθηκαν σε εξίσου υπερμεγέθη σε έκταση κείμενα, τόσο, ώστε θα μπορούσαμε να βεβαιώσουμε ότι για καμμία άλλη προσωπικότητα του οθωμανικού κόσμου δεν γράφτηκαν τόσα πολλά και τόσο αντιφατικά.

Τα περιηγητικά αυτά κείμενα αποτελούν ένα πολύ πλούσιο υλικό για τα πρόσωπα και τα γεγονότα στον περίγυρο αλλά και στον ευρύτερο χώρο επιρροής και δράσης του Αλή πασά· γιατί οι μαρτυρίες από προσωπικές συναντή-

σεις αλλά και οι θρύλοι και οι παραμυθολογίες, οι διαδόσεις και οι φοβίες που ταυτίζονταν ή όχι με τις εμπειρίες, συνέθεταν στερεότυπα τα οποία και αλληλοτροφοδοτούσαν την περιηγητική γραμματεία. Η αναγνωστικότητα προγενέστερων ταξιδιωτικών χρονικών πολλαπλασίαζε πιθανώς το ενδιαφέρον για τον τρομερό δυνάστη –που προσομοιάστηκε με όλα τα ισχυρά αρπακτικά της πανίδας– και οι προηγούμενες εμπειρίες ή και εκδοτικές επιτυχίες πυροδοτούσαν νέες επισκέψεις. Ποτέ άλλοτε δεν βρέθηκαν συγχρόνως τόσο σημαντικοί και τόσο δραστήριοι ταξιδιώτες στον ηπειρωτικό χώρο και τα Γιάννενα, όσο το πρώτο τέταρτο του 19ου αιώνα. Τα κείμενά τους αντικατοπτρίζουν και τα πολλαπλά πρόσωπα του ταξιδιωτισμού. Από τον αναρίθμητο πλούτο ταξιδιωτών, αφηγήσεων, ποιημάτων, μυθιστορημάτων, εικαστικών έργων, επιστημονικών καταγραφών και κάθε μορφής κατάλοιπο προϊόν του ταξιδιού, ας δούμε μερικούς από τους περιηγητές και τα κείμενά τους που σηματοδότησαν και όλο τον σχετικό διάλογο.

Πολύτιμο οδηγό, για όλους τους μετέπειτα ταξιδιώτες αποτελεί αναμφισβήτητα το έργο του F.C.H.L. Rouquerville. Υπήρξε ο διορισμένος πρόξενος της Γαλλίας στην αυλή του Αλή, μετά τη νίκη του Ναπολέοντα στη μάχη του Αούστερλιτς το 1805 και ο βασικός διαμεσολαβητής στις διαπραγματεύσεις του με τους Γάλλους. Η θέση του στα Γιάννενα επιβεβαιώνει την καταξίωση του Αλή σαν μία υπολογίσιμη, αντίπαλη των Ευρωπαίων, δύναμη μέσα στην ίδια την οθωμανική επικράτεια. Ο γάλλος γιατρός και πρόξενος με στοχαστικό και επιμελημένο τρόπο γνώρισε όχι εφήμερα αλλά σε βάθος τον ελλαδικό χώρο, τον ανέδειξε και παρέδωσε ίσως από τα πιο συγκροτημένα κείμενα όσον αφορά την γεωμορφολογία του τόπου, την καθαρότατη εικόνα του οικονομικού μεγέθους των περιοχών, την αμερόληπτη αφήγηση των πολεμικών γεγονότων και έγινε ο βαθύτερος αναλυτής του ιστορικού τοπίου του ελλαδικού ηπειρωτικού χώρου. Όμως το παραστατικό αλλά συνάμα ιδιαίτερα υπερβολικό έως και προκατειλημμένο αφήγημα για τα περί τον Αλή του Rouquerville –ίσως και ένα χτύπημα εκδίκησης για τον αποκλεισμό που του επέβαλε ο πασάς– έγινε η συντεταγμένη πάνω στην οποία βάδισαν όλες οι μετέπειτα βιογραφικές αφηγήσεις για το πρόσωπο και τα κατορθώματά του.

Οι λεπτομερέστετες περιγραφές που παραδόθηκαν στο δυτικό κοινό σχετικά με τις θηρωδίες και τις συνωμοσίες του, τις σαρκικές και άπληστες ορέξεις

του για: θηλυκά, φλουριά, νίκες και εκδικήσεις, όλες αποδοσμένες με την προσθήκη φανταστικών διαλόγων, υπονοούμενων, αιμοσταγών βασανιστηρίων παραμέριζαν την πολιτική του ευστοχία, τις ευρύτερες φιλοδοξίες του και τα χαρίσματά του.

Ο ίδιος με τον πολυτάραχο βίο του και τις σε όλες τις εκφάνσεις πληθωρικές του πράξεις (τραγικούς έρωτες, απάνθρωπες εκδικήσεις, σωτήριες απαλλαγές, σατανικές δολοπλοκίες, ακραίες ανοχές) δημιούργησε μόνος του το αμφιλεγόμενο πορτρέτο του, όπου συνυπάρχουν δικαιοσύνη και αδικία, ανθρωπιά και κακεντρέχεια, προστασία και εκδίκηση, εξυπνάδα και πονηρία, διορατικότητα και καιροσκοπισμός, ιδιότητες που συνακόλουθα πλάθουν με δυο λόγια την προς τα έξω συμπάθεια και αποστροφή που προξένησε σε όλους.

Ο Rouquerville παραμένοντας στα Γιάννενα επί σειρά ετών (1806-1815) παρακολούθησε εκ του σύνεγγυς τις δραστηριότητες του Αλή, τους αλλεπάλληλους πολέμους του με τους Σουλιώτες και τον αφανισμό τους· χρησιμοποιήθηκε για την προώθηση των σχεδίων του τοπάρχη, υπέπεσε σε δυσμένεια, αντιμετώπισε τον Βεζίρη αγέρωχα και συχνά με προκλητική παρρησία, ιστόρησε με οργή και φρίκη τα μαρτύρια επαναστατών –αλληπασαλιδικών μεθόδων– θεωρώντας χρέος του να κοινοποιηθούν στη χριστιανοσύνη και παρέδωσε ίσως το πιο πετυχημένο ψυχογράφημα της ογκώδους αυτής φυσιογνωμίας: *«...Κάτω από τη μάσκα μιας πλαστής καλωσύνης υπόβοσκε ανησυχία και φόβος. Δεν ζούσε ποτέ με τους οικείους του, στηριζόταν στη φρουρά του, πίστευε ότι όλοι τον κατασκοπεύουν και τον επιβουλεύονται. Έδειχνε προστατευτική αγάπη σ' εκείνους που σκόπευε να εξαπατήσει και μεγαλοπρέπεια στους υπηκόους του. Περνούσε από την υπεροψία στους μελιστάλαχτους τρόπους... Το βλέμμα του ήταν πάντα εξεταστικό και δύσπιστο, οι ερωτήσεις του ύπουλες, οι απαντήσεις του ζωνρές και ψεύτικες. Μεταπηδούσε με προφάσεις στις πιο αντιφατικές πρωτοβουλίες. Έτσι εξηγούνται οι επιπορκίες του, οι αθετήσεις των υποσχέσεών του, οι υποκριτικές περιποιήσεις, η υποουλία στη θελκτική συνομιλία του... Ήταν όμως ποτισμένος με αδιάσειστη νομιμοφροσύνη, δεν αμφισβήτησε ποτέ την σουλτανική εξουσία αλλά ήθελε να κυβερνά με τη δική του μέθοδο: να υποθάλλει τις εσωτερικές διαμάχες, να καταφεύγει στους σφετερισμούς για να μεγαλώνει τη δύναμή του και να θησαυρίζει... Τον καταρώει ένα πάθος για δράση... ζει στο άντρο του, ένα εργαστήριο εγκλήματος,*

καθοδηγεί τις ραδιουργίες του, εξακοντίζει τις προσταγές του... Επινοεί μηχανορραφίες, επιβάλλει φόρους, εισφορές, αγγαρείες, αυθαίρετες επιβαρύνσεις... Χωροδεσπότης, επικαρπωτής, τελώνης, εισπράκτορας, τοκογλύφος. Ανακατεύει τις επιχειρήσεις με τις ηδονές, χτίζει σεράγια και ταυτόχρονα πυρπολεί χωριά, υπογράφει μία θανατική καταδίκη και την ίδια στιγμή μία πράξη γάμου, γλεντοκοπά, προικίζει και ρίχνει στα σίδερα τους συνδαιτημένους του... Ολόκληρη η επικράτεια του επιτηρείται από στρατιά με καταδότες και κακούργους, κατασκόπους, πράκτορες, φονιάδες για έναν και μόνο σκοπό: την ικανοποίηση της απληστίας του. Και όπως ομολόγησε ο ίδιος “όσο πιο πολύ εξαχρειώνονται οι άνθρωποι τόσο πιο πολύ μου αφοσιώνονται. Τα εμβλήματα μου είναι το χρυσάφι, το σίδερο και το ραβδί. Με αυτά τα τρία κοιμάμαι ήσυχος”. Τον έπιασε όμως πανικός όταν αρρώσταινε. Απελπίζοταν, βαριαναστέναζε, εξόρκιζε τους γιατρούς να τον σώσουν, έταζε πλούτη, ελευθέρωνε φυλακισμένους, πρόσταζε δερβίσηδες να κάνουν δεήσεις, χριστιανούς να κάνουν προσευχές...ευνοϊκός προς τους Έλληνες στα θέματα της δημόσιας παιδείας τους – από ανεξιθρησκεία ή από αδιαφορία;...», αναρωτιέται ο ίδιος ο Rouqueville.

Την ίδια σκέψη με τον Rouqueville κάνει και ο Guillaume de Vaudoncourt, με πολιτικο-στρατιωτική αποστολή στα Γιάννενα το 1807. Ο γάλλος συνταγματάρχης γράφει ότι το ενδιαφέρον του Αλή για τους Έλληνες ήταν υποκρισία και καιροσκοπισμός: «Τους χρειαζόταν γιατί ήταν ικανοί να καλύψουν τις ανάγκες του στη διοίκηση...Υποστηρίζει τους Έλληνες ως ένα βαθμό γιατί φιλοδοξεί να τους χρησιμοποιήσει όταν θα κρίνει πως ήρθε η στιγμή... Τους φοβάται όμως γιατί γνωρίζει πως κατά βάθος τον μισούν... Γύρω του έχει πάντα Έλληνες, αλλά και τους κρατάει σε απόσταση από τα καίρια αξιώματα...ενδιαφέρεται για την παιδεία τους... μιλάει τη γλώσσα τους –είναι καθηρωμένη στη Διοίκησή του και στην αλληλογραφία του...».

Η ευνοϊκή μεταχείριση οφειλόταν βέβαια και στο γεγονός ότι ο Αλή πασάς ανήκε στην αδελφότητα (αίρεση) των Μπεκτασίδων και έτσι η θρησκευτική ανοχή του έναντι κυρίως των χριστιανών του παρείχε την ευκαιρία να τους χρησιμοποιεί στις υπηρεσίες του. Δεν ήταν φανατικός μουσουλμάνος. Έμπαινε μία φορά τον χρόνο στα τεμένη αλλά με μεγάλη επισημότητα. Ήταν όμως προληπτικός και δεισιδαίμων· πίστευε στα μάγια, τα γιατροσόφια, τις μαγανείες. Οι ανασφάλειες και οι φοβίες του μην τον δολοφονήσουν τον έκαναν να

υποπεύεται τους πάντες, άλλαζε συχνά κάμαρα ύπνου αλλά και σαράι. Στο καθένα υπήρχε και ξεχωριστό χαρέμι, αλλά έπαιρνε μαζί του και τις ευνοούμενές του, συντηρούσε περί τις εξακόσιες γυναίκες. Όπως γράφει και ο Vaudoncourt: «...ο Αλής είχε πολλά παλάτια, άλλα κληρονομιά, άλλα από αρπαγές, άλλα έχτισε μόνος του· αυτά ήταν και τα πιο μεγαλόπρεπα και τα πιο κακόγουστα! Κάμαρες υπερστόλιστες με χρυσοϋφαντα, βελούδα, κροσσάτα, κεντητά, δίπλα σε κάμαρες-αποθήκες με συσσωρευμένα αντικείμενα από δημεύσεις, λεπλασίες, εκβιασμούς, έπιπλα, σκεύη, χαλκώματα όλα φέρδην-μίγδην...».

Την καθημερινότητα του Αλή περιέγραψε και ο Ibrahim Manzour εφέντης, αλοατός εξωμότης και διοικητής αργότερα του πυροβολικού του πασά. Λογοκλόπος μεν, αλλά απλός και σαφής έγραψε για τις ιδιοτροπίες του αφέντη του, τις φοβίες και τα χαρέμια του, την ανεκτικότητα και υποχωρητικότητα του στους δερβίσηδες, την τελετουργία των γευμάτων του και τα μέτρα που έπαιρνε όταν τον διακατείχε ο τρόμος μήπως τον δηλητηριάσουν, τονίζοντας όμως ότι ο Αλή εμφανιζόταν ως μέγας και αμείλικτος προστάτης των δημοσίων πθών παρ'όλο που πρωταγωνιστούσε ο ίδιος σε ατιμώσεις και αισχροτήτες.

Η εικόνα αυτή του Βεζίρη οφείλεται φυσικά κυρίως στα γραφόμενα από τον Rouqueville και όλων όσοι βασίστηκαν ή αντέγραψαν το έργο του. Η εμπάθεια του γάλλου γιατρού και προξένου για τον Αλή συναγωνίζεται την ρητορική του, καθιστώντας απαραίτητο τον κριτικό έλεγχο όσων υποστηρίζει για τον πασά. Στο άλλο άκρο, ο οξυδερκής αντισυνταγματάρχης και τοπογράφος William Martin Leake, πολιτικός απεσταλμένος των Άγγλων στον Αλή πασά αλλά και με αποστολή (1794-1815) για την εξυπηρέτηση μελλοντικών πολιτικο-στρατιωτικών συμφερόντων της κυβέρνησής του, καταγράφει με προσεγμένες παρατηρήσεις και λεπτομερειακό ύφος ό,τι σημαντικό έχουν να επιδείξουν οι περιοχές της Ηπείρου και της Αλβανίας.

Στο πλαίσιο λοιπόν διαβουλεύσεων και διπλωματικών ελιγμών, συναντήσεων, συμφωνιών και υποσχέσεων, εκβιασμών και απειλών μεταξύ των ευρωπαϊκών εντεταλμένων και του αλβανού τοπάρχη, ο ακριβολόγος Leake τονίζει ότι «...συμπεριφερόταν με τέτοιο τρόπο ώστε να δίνει ευνοϊκή εντύπωση για τον ίδιο, να συγκαλύψει την πραγματική του φύση... παρ'όλα αυτά είχε κάποιες λιγοστές τύψεις αναφερόμενος σε εκείνες τις δραστηριότητες της ζωής

του που είναι ελάχιστα ελκυστικές για να του εξασφαλίσουν την εύνοια... καταβάλλει μάλλον τεράστια προσπάθεια για να τις εξωραΐσει ώστε να φαίνονται λιγότερο εγκληματικές». Οι περισσότερες παρατηρήσεις του άγγλου απεσταλμένου για τον Αλή επικεντρώνονται στους πολιτικούς χειρισμούς και τους ελιγμούς του –καθώς ο ίδιος είχε επιφορτιστεί να ζυγοσταθμίσει και να λυσιτελεί υπέρ των συμπατριωτών του– στην ταλαντευόμενη και ρέουσα ισορροπία στις δυτικές επαρχίες της ευρωπαϊκής οθωμανικής κυριαρχίας. Έτσι αναφέρεται στην αντιπάθεια που έτρεφε ο πασάς για όλους τους Φράγκους, ότι είναι φοβερά καχύπτοτος, ότι δεν εμπιστεύεται ούτε τα παιδιά του, ότι υπαγορεύει τις επιστολές του σε τούρκο ή ρωμιό γραμματικό, ότι τα έχει καλά με τους ορθόδοξους εκκλησιαστικούς και τους χρησιμοποιεί σαν όργανα αργυρολογίας και για να εξασφαλίζει σταθερότητα στο πασαλίκι του. Εξαίρεση ίσως οι πληροφορίες που συγκέντρωσε για την «αποτρόπαια σκληρότητα» του Αλή, το περίφημο «πνίξιμο» της κυρα-Φροσύνης και των άλλων γυναικών που έγινε τον Ιανουάριο του 1803, την πολιτική του για την ενθάρρυνση της παιδείας, πολιτική που αποδίδει στην άγνοια του πασά για τις απώτερες συνέπειες της προόδου που προκύπτουν από αυτήν.

Ο συνοδοιπόρος του λόρδου Βύρωνα, συμπατριώτης και αριστοκράτης και αυτός John Cam Hobhouse, Lord Broughton, που έγινε ο βαθύτερος δημοσιολογικός αναλυτής των αστικών κέντρων της ηπειρωτικής Ελλάδας και από τους πιο ένθερμους υποστηρικτές του Αγώνα, δεν πίστευε ότι «όλες οι ιστορίες που διηγούνται οι Έλληνες για τον Αλή και οι ισχυρισμοί τους πως πρόκειται για το πιο βάρβαρο θηρίο που ατίμασε ποτέ την ανθρωπότητα», ανταποκρίνονται στην αλήθεια. Ο ίδιος, βέβαια, δικαιολογεί, ως Άγγλος, κάθε φρικαλεότητα ως απαραίτητη για την τάξη και την υποταγή των ανυπότακτων σε κάθε επικράτεια! Εδώ η παρατήρηση αυτή συναντά την ομόφωνη γνώμη σχεδόν όλων των αφηγήσεων πως η ληστρική δραστηριότητα κατά την περίοδο της διακυβέρνησης του Αλή είχε πέσει σε ένα άνευ προηγουμένου επίπεδο και όπως σημειώνει ο Hobhouse οι μετακινήσεις στην Ήπειρο προ εποχής Αλή ήταν ανέφικτες. Η ασφάλεια αυτή στα εδάφη του πασά οδήγησε στο άνοιγμα της υπαίθρου για τους εμπόρους, αύξησε τα έσοδα και γενικά βελτίωσε τις συνθήκες ζωής των υπηκόων του. Η εμπορική κοινότητα των Ιωαννίνων συγκαταλεγόταν στους παράγοντες που ασκούσαν μεγάλη επιρροή στην ευρύτερη περιοχή



και σε σημαντικά αστικά κέντρα. Τούτο, κατά τον λόρδο, έκανε και τα Ιωάννινα τη σημαντικότερη, μετά την Αδριανούπολη και τη Θεσσαλονίκη, πόλη της Ευρωπαϊκής Τουρκίας. Στο κείμενο όμως –δημοσιευμένο σε επιστολικό ύφος το 1813– του βρετανού επισκέπτη, όταν αυτό υπεισέρχεται σε λεπτομερείς περιγραφές των ιδιωτικών χώρων του πασά, τελικά αναδύεται εμφανέστατα ο μηχανισμός μέσα από τον οποίο η Δύση ερμηνεύει την Ανατολή και όπου σε ανατολίτικο σκηνικό, το ανατολίτικο είδωλο του αιμοχαρούς αλλά και λάγνου δεσπότη περιστοιχίζεται από ανατολίτικου τύπου αισθησιακά στοιχεία.

Αυτή η δυαδικότητα τόσο στην συμπεριφορά όσο και στα χαρακτηριστικά του προσώπου και της προσωπικότητας του Αλή εκφράζεται στο επικό ποίημα *Childe Harold's Pilgrimage* του Lord Byron που θεωρείται αναμφισβήτητο το επιβλητικότερο πορτρέτο του ευρωπαϊκού περιηγητισμού. Ο ίδιος, παρέμεινε στα Γιάννενα σε ιδιόκτητη οικία και με ποιητική ευαισθησία και χωρίς εχθρική διάθεση ή ευπιστία κατάθεσε σε στίχους την πιο πετυχημένη, θα λέγαμε, εικόνα του πασά: «...και μες στην πιο γλυκιά ηδυσπάθεια/ κοιμάσαι και αναπνέεις,/ εκεί/ εκεί αναπαύεται ο Αλής/ του πολέμου ο εραστής/ γέννημα της κατάρας./ Πραότητα και γλυκύτητα/ μα κι ακτινοβολία/ πα στη σεβάσμια του μορφή/ κρύβουν τις πράξεις τις φριχτές/ που τ' όνομά του με ντροπές/ χίλιες το κηλιδώνουν». Ο ίδιος πρότεινε και το πιο αντιπροσωπευτικό επίθετο για την πολύκροτη αυτή ηγεμονική μορφή των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα, ονομάζοντας τον Αλή πασά: ο Μουσουλμάνος Βοναπάρτης.

Στα εικοσιτέσσερά του χρόνια ο άγγλος γιατρός Henry Holland, στα ίχνη των Byron και Hobhouse, από τα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα θα διασχίσει την επικράτεια του Αλή για να φτάσει, τον χειμώνα του 1812, στα Γιάννενα που γοίτευαν πάντα τους ταξιδιώτες. Το χρονικό του κυκλοφόρησε αμέσως μετά την επιστροφή του, το 1815. Οξυδερκής και παρατηρητικός ως γιατρός, νηφάλιος και διεισδυτικός παρά την ηλικία του, ο Holland θα γνωρίσει βαθειά το κοινωνικό και ανθρώπινο τοπίο, θα προσφέρει τις υπηρεσίες του στον Αλή, θα κερδίσει την εμπιστοσύνη του και θα καταγράψει παραστατικότητας τη φυσιογνωμία του ισχυρού τοπάρχη καθώς και όλους τους χώρους όπου άπλωνε τις δραστηριότητές του. Ίσως είναι το μοναδικό κείμενο όπου αναγνωρίζουμε ότι, όχι μόνο δεν αρνείται τα 'ακραία' χαρακτηριστικά του πασά, ούτε προσπαθεί να τα εξωραΐσει, αλλά είναι σε θέση να ερμηνεύσει, να κατανοήσει

τις ιστορικές συγκυρίες, να αναγνωρίσει τα θετικά και να τοποθετήσει στη σωστή τους θέση πολλές επικρίσεις που αιωρούνταν. «...Ο απόλυτος δεσποτισμός του ενισχύεται από εξαιρετικές ικανότητες: γρήγορη σκέψη, μοναδική οξυδέρκεια, σιγουριά, επιμονή, σύζευξη σθένους και σταθερότητας, αποφασιστικότητα μαζί με πανουργία, εκδικητικό πνεύμα και περιφρόνηση κάθε ηθικής αρχής για την προώθηση της φιλοδοξίας του... Έτσι του είναι υποταγμένοι φυλές και άνθρωποι, χριστιανοί και μουσουλμάνοι... η πολιτικοστρατιωτική του υπεροχή σε σύγκριση με τους οθωμανούς κυβερνήτες είναι η απαλλαγή από εθνικές και θρησκευτικές προκαταλήψεις, η υιοθέτηση νεωτερισμών, η εφαρμογή εγγειοβελτιωτικών έργων... ενώ αρκετοί Έλληνες προσδεύουν και μαζί η αγάπη τους για ελευθερία... Αυτό το αξιόπαινο πνεύμα πρόσθεσε σεβασμό στον τρόπο που εμπνέει η διακυβέρνησή του... και όσοι τολμούν να εκφράσουν μίσος για την τυραννία του είναι υποχρεωμένοι να παραδεχτούν ότι η χώρα είναι πιο ευτυχής και πλούσια με αυτήν την μοναδική εξουσία, παρά διαιρημένη και σε ακατάπαυστους πολέμους...».

Η πρώτη του ήδη επίσκεψη στο μεγάλο σαράι του Αλή, επιτρέπει στον Holland να περιγράψει λεπτομερώς τους χώρους του παλατιού αλλά και τον ίδιο τον πασά, τον ρουχισμό του, την έκφρασή του, και όπως γράφει ο ίδιος: «...πολλά από τα ταλέντα του άνδρα μπορούν να γίνουν αντιληπτά από την εξωτερική του εμφάνιση. Οι ηθικές αξίες, ωστόσο, ίσως να μην μπορούν να προσδιοριστούν εξ ίσου... Με την ανέμελη παρατήρηση... δεν μπορεί να φανεί τίποτα άλλο απ' ό,τι είναι ειλικρινές, πράο και ελκυστικό... αργότερα είδα πίσω από την εξωτερική έκφραση· είναι η φωτιά μιας εστίας, που μαίνεται κάτω από μια λεία και γυαλιστερή επιφάνεια...».

Με εξαιρετικό τρόπο, ο περιηγητής περνάει από την γνωριμία των Ιωαννίνων, στην περιγραφή της επικράτειας του Βεζίρη, και ακολούθως στη διακυβέρνησή του για να καταλήξει στην παρουσίαση της ζωής και της ανόδου του ασυνήθιστου αυτού άνδρα. Στο κείμενό του αποδεικνύεται ότι, όχι μόνο επειδή προσέφερε ιατρικές υπηρεσίες στον πασά και με τις εκμυστηρεύσεις του ο τελευταίος του αποκάλυπτε και άλλες πτυχές του χαρακτήρα του, αλλά ότι και ο ίδιος απαλλαγμένος από προκαταλήψεις, διαδόσεις και κακολογίες σχημάτισε μια σφαιρική εικόνα της προσωπικότητας του Αλή, σφαιρική από κάθε άποψη που δεν χαρίζεται αλλά ούτε αποκρύπτει: «...στην εικόνα του ανατολι-

κού δεσποτισμού πρέπει να προστεθούν και στοιχεία λιγότερο ευχάριστα... μια τάση συνεχούς δολιότητας σε κάθε εκδήλωση της ζωής του, ένα αίσθημα εκδικητικότητας που ευθύνεται για τις πράξεις ασυγκράτητης θηριωδίας. Η πιο νόμιμη μορφή της πανουργίας του είναι η πολιτική που λόγω της συχνής χρήσης θα μπορούσε να χαρακτηριστεί οξύνοια και επιδεξιότητα... η εικόνα αυτή της ηθικής επιρροής της τυραννίας είναι εντυπωσιακή αλλά και διδακτική...». Στο τέλος ολοκληρώνεται ξεκάθαρα αυτή η στάση, στάση ανθρώπου που δεν παύει να αναρωτιέται, να αμφισβητεί και να διαλογίζεται ουσιαστικά για τα μέλλοντα με αφορμή το παρελθόν: «...σπκώθηκα να φύγω όχι χωρίς κάποιο συναίσθημα λύπης που άφηνα έναν άνδρα, που όποιες και αν είναι οι συνήθειές του ως δεσποτικός ηγέτης ενός ημιαπολίτιστου λαού, είχε κινήσει το ενδιαφέρον μου με τα ταλέντα του, τις συζητήσεις του και με την ευγένεια που με είχε αντιμετωπίσει... συναισθήματα που έρχονται σε αντίθεση με την ηθική...». Ίσως το κείμενο αυτό επέφερε περισσότερη σύγχυση στους μετέπειτα σχολιαστές και παρατηρητές του Βεζίρη.

Ο άγγλος αιδεσιμότατος Th. Smart Hughes κατέλυσε στο αρχοντικό του Νικολού Αργυρού, στο ίδιο σπίτι όπου είχαν φιλοξενηθεί τέσσερα χρόνια πριν οι Byron και Hobhouse. Έμεινε στα Γιάννενα αρκετούς μήνες, το 1814, και η πρώτη του ακρόαση από τον Βεζίρη περιγράφεται με έντονα συναισθήματα στο Χρονικό του, που κυκλοφόρησε το 1820. Στο σαράι του Πασά στα Λιθαρίτσια η μεγάλη αυλή ήταν γεμάτη αλβανούς στρατιώτες, αγάδες, μπένδες, τατάρηδες, δερβίσηδες, τσαούσηδες, φτωχούς. Ο πασάς δίκαιζε «...ως υπέρτατος κριτής για όλες τις υποθέσεις στην επικράτειά του με μοναδικό κώδικα τη θέλησή του, την ιδιοτροπία του, την επιθυμία του... καθόταν σε μια γωνιά του σοφά πάνω σε μια λεοντή, καλοντυμένος, χωρίς όμως μεγαλοπρέπεια: φορούσε χρυσό καλπάκι και χρυσό ζωνάρι. Στο χαντζάρι του άστραφταν διαμάντια. Το πρόσωπό του δεν έδειχνε τίποτα από τα αιμοχαρή ένστικτά του, ούτε την ακαταπόνητη και ανικανοποίητη φιλοδοξία, την πανουργία του. Μάλλον γλυκύτητα, ειλικρίνεια και καλοκαγαθία φανέρωνε η όψη του...με τον χαμηλό τόνο της φωνής του και την οικειότητα με την οποία απευθύνει τον λόγο, με τρόπους ευχάριστους και ευγενικούς. Πίσω όμως από τα γκριζωπά φρύδια, στις ρυτίδες του προσώπου και στο σαρκαστικό γέλιο που προκαλεί φρίκη διακρίνει κανείς τα σημάδια της δολιότητας, της θηριωδίας και την επιβουλή...».

Ο Hughes έζησε από κοντά τα δραματικά γεγονότα της Πάργας και επιχειρεί μια σκιαγράφηση με αντικειμενικές προθέσεις και ερμηνείες: «...Ο χαρακτήρας του Αλή θεμελιώνεται πάνω στον υπέρτατό του εγωισμό, γι' αυτόν οι άνθρωποι είναι εργαλεία για τους σκοπούς του...Οι επιτυχίες του οφείλονται αφ' ενός στην απανθρωπιά του και στην απουσία κάθε ηθικής και αφ' ετέρου στις ικανότητές του και στο θάρρος του...θεωρεί ότι η δικαιοσύνη είναι εφεύρημα για την παγίδευση των ευπίστων και η εξαπάτηση και η διαφθορά των συνειδήσεων ήταν η μεγάλη του τέχνη. Αν και απαίδευτος είχε γρηγοράδα στη σκέψη και είχε μια σπάνια ικανότητα να διακρίνει αυτούς που μπορούσαν να τον υπηρετήσουν πιστά. Ήξερε να μαγεύει το πλήθος για να τον ακολουθεί, να πείθει τα στρατεύματα να μάχονται γι' αυτόν, τα τιμούσε για την ανδρεία τους και τα κολάκευε στη ματαιοδοξία τους. Δεξιοτέχνης της πολιτικής μηχανορραφίας, ικανός στην τέχνη της υποκρισίας, ακολουθούσε το "διαίρει και βασιλεύε"...Σπάνια οι πράξεις ανταποκρινόταν στα λόγια του, η φυσιογνωμία του στη σκέψη του...δεν ήταν βάρβαρος από ιδιοσυγκρασία...όταν όμως κινδύνευαν τα συμφέροντά του κανένας φραγμός, θρησκευτικός, πολιτικός, κανένας δεσμός αίματος δεν τον σταματούσε... Ήταν πλουτομανής, φιλοχρήματος και για να συσσωρεύει θησαυρούς κατέφευγε στα πιο χαμερπή τεχνάσματα...».

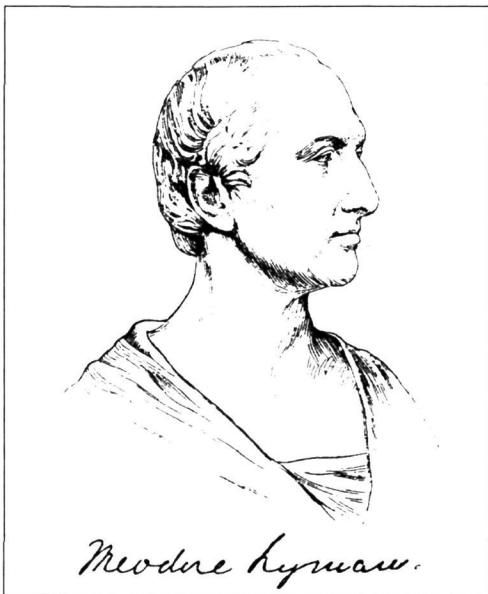
Τέτοια ήταν και τα αναγκαστικά τραπεζώματα που απαιτούσε ο Αλής προσκαλώντας τον εαυτό του και τους ακολούθους του, ανέξοδα να γλεντοκοπίσουν και ακολουθούσαν και άλλες αξιώσεις. Οι περιγραφές αξίζουν τον κόπο: «...Οι αίθουσες φωτίζονταν μεγαλόπρεπα, κύμβαλα και νταούλια ηχούσαν, χορευτές λικνίζονταν λάγνα και παράφορα, ο βεζύρης καθόταν πάνω σε πλούσια μεταξωτά μαξιλάρια... άπλωσαν χρυσοκέντητες πετσέτες και... στις δυό ώρες που κράτησε το δείπνο πέρασαν πάνω από ογδόντα έξι διαφορετικά εδέσματα: αρχίσαμε με μπλόπιττα και ξηρούς καρπούς, ήρθε η σουπιά, έφεραν ψητό αρνί, ακολούθησαν πέρδικες, κοτόπουλα, κυνήγι...και το συνηθισμένο επιδόρπιο το πιλάφι... κρασί έρρεε άφθονο σε κρυστάλλινα ποτήρια και σερμπέτια από ρόδια, τα γλυκά ήταν από μέλι και φυστίκια...το γλεντοκόπι τελείωσε με τα γέλια του σαν αστροπελέκια, τέλος ο Αλής αποχώρησε καλπάζοντας σ' αράπικο άτι με πλούσια χάμουρα και εκατοντάδες καβαλλάρηδες να τον ακολουθούν κραδαίνοντας πυρσούς και σπιρουνίζοντας τ' άλογά τους... Η καθημερινή του ζωή κυλούσε αλλοιώτικα: ξυπνά πολύ πρωί, πίνει ένα τάσι

καφέ και καπνίζει τσιμπούκι. Ύστερα δέχεται τους αξιωματούχους του, ακούει τα αιτήματα των υπηκόων του, δικάζει, δίνει εντολές σ' ό,τι αφορά τον στρατό, το ναυτικό και τα οικονομικά. Το μεσημέρι γευματίζει πλούσια, πίνει ελάχιστα, κοιμάται μια-δυο ώρες, καπνίζει ένα τσιμπούκι και συνεχίζει την πρωινή εργασία ως τις έξι ή επτά, μερικές φορές και αργότερα. Ύστερα από το δείπνο αποσύρεται στο χαρέμι του... κανείς δεν ξέρει πού θα βρισκεται την άλλη μέρα· σε ποιο σαράι, σε ποιο κιόσκι, στην πόλη ή στα περίχωρα... σπάνια αφήνει πρωτοβουλίες σε άλλους, ελέγχει προσωπικά ολόκληρη τη διοίκηση και οι αποφάσεις του είναι γρήγορες και τελεσίδικες...».

Όμως ο ίδιος ο ταξιδιώτης γίνεται ένας από τους πιο ακριβοδίκαιους, αναφερόμενος στις συνθήκες που επικρατούσαν στη χώρα του Αλή, την παιδεία και τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις: «...Η κατάσταση του πληθυσμού είναι λαμπρή, αν τη συγκρίνουμε με τις προγενέστερες εποχές ή άλλες επαρχίες της οθωμανικής αυτοκρατορίας... η ανεξιθρησκεία εφαρμόζεται στην πράξη, η οργανωμένη μοναρχική εξουσία έχει αντικαταστήσει τις φατρίες. Στην επικράτεια υπάρχει ασφάλεια, η ληστεία έχει εξαφανιστεί, δημιουργήθηκε οδικό δίκτυο, άνοιξαν διώρυγες, τα ποτάμια έγιναν πλωτά, η γεωργία προοδεύει, το εμπόριο ανθεί, οι πόρτες στην παιδεία είναι ανοιχτές...».

Τελικά από τις πιο όψιμες καταθέσεις, σχεδόν προφητική μαρτυρία, ο επίλογος του έργου του J. S. Bartholdy στα 1807 συμπυκνώνει ως φαίνεται με τον καλύτερο τρόπο τα χαρακτηριστικά του περίφημου πασά αλλά και σηματοδοτεί την εικόνα που έπλασαν οι δυτικοί για την απολυταρχία στην Ανατολή. Διαβάζουμε: «Ο Αλής είναι αναμφιβόλως ένας από τους σημαντικότερους άντρες του αιώνα μας... Ξέρει να εδραιώνει στις περιοχές που διοικεί εκείνη την ασφάλεια που μάταια θα αναζητούσε κανείς σε άλλες περιοχές της Ανατολής... τα πάντα τρέμουν και στο όνομά του μόνο... είναι τύραννος με την πραγματική σημασία του όρου, ενεργώντας άλλοτε καλά, άλλοτε άσχημα, ανάλογα με τη διάθεσή του και τις ιδιοτροπίες του... αν τα πράγματα ήταν διαφορετικά, αν είχε γεννηθεί σ' ένα θρόνο όπου η επιείκεια και η δικαιοσύνη θα ήταν κληρονομικά, ή αν η άμετρη ισχύς περιοριζόταν από νόμους σοφούς κι αν είχε ανατραφεί κάτω από την επίδραση μιας κατάλληλης παιδείας, θα ήταν ίσως ένας πολύ μεγάλος μονάρχης».

Το κείμενο αυτό δεν αποβλέπει να ολοκληρώσει την εικόνα του Αλή, έτσι



Ο Theodore Lyman

Ο Peter Oluf Brøndsted





Χάρτης της ευρύτερης περιοχής των Ιωαννίνων την εποχή του Αλή πασά. (Janina, Le lac et les environs: F.C.H.L. Pouqueville, Voyage dans la Grèce, Παρίσι 1820).

όπως μας παραδόθηκε από τους ταξιδιώτες. Δεκάδες ακόμα πρόσωπα (ο αρχαιοθήςρας C.R. Cockerell, ο Bellaire, ο W. Turner, ο B. Bacheville, κ.ά.) μπορούν να παρελάσουν, άλλα αποδίδοντας μία ακόμα λεπτομέρεια στα γεγονότα, άλλα προσθέτοντας ένα ακόμα σχόλιο στα πεπραγμένα, άλλα επαναλαμβάνοντας γνωστές ρήσεις και περιγραφές, άλλα διανθίζοντας με τραγικές εκφράσεις πράξεις και συμπεριφορές του. Οι μαρτυρίες αυτές πάντως, συνέχισαν για χρόνια να είναι πηγή άντλησης εμπνεύσεων για μυθιστορίες και θρυλούμενα. Με αφέλεια και υπεροψία, με αίσθημα κατωτερότητας και ανωτερότητας, με ακόρεστη αναζήτηση για την νέα κάθε φορά μαρτυρία, η δυτική ταξιδιωτική γραμματεία υπερχείλισε από μια πδονοθηρική και παραμορφωτική παραμυθολογία που αντλούσε από τα «*έργα και ημέραι*» του Αλή πασά των Ιωαννίνων.

Πρόκειται, θα λέγαμε, για μια συνάντηση κορυφαίων ενός διττού φαινομένου στα τέλη του 18ου και στην αρχή του 19ου αιώνα: αφ' ενός έχουμε την ωρίμανση του περιηγητισμού και την όχι άμοιρη –της αιώνιας επεμβατικής διάθεσης και πολιτικής αντιπαλότητας στην Ευρώπη για το αέναο Ανατολικό Ζήτημα– δορυφορική συμμετοχή και εμπλοκή των ταξιδιωτών στο διπλωματικό τοπίο. Αφ' ετέρου η Ανατολή –την ώρα που ο κατ' εξοχήν ανατολίτης μονάρχης, ο Σουλτάνος, εκποιείται δυτικοτροπώντας– εκφράζεται στο πρόσωπο ενός μονάρχη ανατολικού τύπου που προσφέρεται για πολλαπλές αναγνώσεις.

Στο πνεύμα λοιπόν της εποχής του, ο Peter Oluf Brøndsted, ο «*χαριτωμένος φιλόσοφος*», όπως τον ονομάζει ο Byron, που επισκέφτηκε την Ήπειρο το 1812-13, μετά από δυόμισι χρόνια περιηγήσεις στον νότιο ελλαδικό χώρο, την Κωνσταντινούπολη και τη Μικρά Ασία, συνάντησε στην Πρέβεζα τον Αλή. Ο δανός ταξιδιώτης, με θεολογικές και φιλολογικές σπουδές, που χρησιμοποιούσε άνετα σχεδόν οκτώ γλώσσες, εντυπωσιάστηκε από την πολυσχιδή προσωπικότητα του τοπάρχη, όχι μόνο από την εξωτερική του εμφάνιση αλλά και από τη φιλόφρονα διάθεση που του έδειξε, τις περιποιήσεις που του προσέφερε και τις αποκάλυπτες αρχαιοδιφικές περιέργειές του. Ο Brøndsted δημοσίευσε το 1826 και το 1830 στο Παρίσι ένα ογκώδες δίτομο έργο ενώ διετέλεσε πρεσβευτής της χώρας του, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης και διευθυντής της Βασιλικής Νομισματικής Συλλογής της Δανίας. Πέθανε πέφτοντας από το αλόγό του το 1841. Το κείμενο αυτό που αναφέρεται στη συνά-



ντησή του με τον Αλή πρέπει, ως φαίνεται, να συντάχθηκε μετά τον θάνατο του πασά, όταν ο πολυπράγμων και κοσμοπολίτης δανός, με τις ανασκαφικές δραστηριότητες σε Κέα, Αίγινα, Σαλαμίνα, Φιγάλεια και αλλού, θέλησε να κοινοποιήσει και τις προσωπικές του εμπειρίες με την τόσο πολυσυζητημένη στα πολιτικά σαλόνια της Δύσης μορφή του Αλή πασά.

Σε άλλο τόνο ξετυλίγεται το Χρονικό τού αμερικανού κληρικού Theodore Lyman – χρονικό ταξιδιού στην Ήπειρο την άνοιξη του 1819. Ο Lyman, με σπουδές στο Harvard και στο Εδιμβούργο, ταξίδεψε δύο φορές στην Ευρώπη. Ήρθε με τον Edward Everett στα ηπειρωτικά εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και δημοσίευσε ανώνυμα, το 1820, το οδοιπορικό του. Στην πατρίδα του, μετέπειτα, αφοσιώθηκε στην πολιτική και στις φιλανθρωπικές δραστηριότητες.

Σταχυολογούμε από το κείμενό του: «Στο εξαιρετικά σεβάσιμο πρόσωπο, που δεν φανέρωνε την παραμικρή μαγιά θηριωδίας, αλλά τουναντίον την μεγαλύτερη αξιοπρέπεια και ευφυσία», όπως γράφει, και στις δύο συναντήσεις με τον Αλή «που δεν ωφέλησαν παρά μόνο στο να αυξηθεί ο θαυμασμός μας για την μεγάλη οξύνουσα και την δεινή ορθοφροσύνη αυτού του πολυθρύλητου πασά» διακρίνουμε ολοκάθαρα, όπως και μέσα από τα σχόλια του συγγραφέα, την αντίπευρη των προγενέστερων του ευρωπαϊών ταξιδιωτών κατάθεση. Τα κείμενα και οι απόψεις των Rouqueville, Byron, Hobhouse και Holland τού είναι γνωστά, η προκατάληψη για την χώρα και τους ανθρώπους περιτυλίγεται και από θρησκευτικότητα, πατριωτισμό και ηθικές παροτρύνσεις ενώ αξιοπρόσεκτη παραμένει η κοινωνικο-οικονομική εικόνα την οποία σκιαγραφεί για την περιοχή αλλά και την πόλη των Ιωαννίνων.

Έτσι η Δύση, με τους ταξιδιώτες ως συντεταγμένες της έκφρασής της – σε μια εποχή που ακροβατούσε επικίνδυνα στις πολιτικές της ισορροπίες, ενώ ταυτόχρονα ένοιωθε έντονα ρηγματώσεις από την συνεχιζόμενη οθωμανική απειλή και τις νεοαφηνισθείσες τάσεις ανεξαρτησίας και εθνικής υπόστασης των υποτελών στους Τούρκους– βρήκε, στο πρόσωπο του δυνάστη πασά, τον καταλληλότερο ήρωα για να προσωποποιήσει γεωγραφικά, ηθικά και πολιτισμικά την Ανατολή. Ένας Ανατολίτης λοιπόν, τον οποίο αποστρέφεται αλλά και τη γοπεύει, φοβάται αλλά και διακαώς επιθυμεί να γνωρίσει: τρομερός, αισθησιακός, περιβόητος, πονηρός, φιλόδοξος, φιλήδονος, ύπουλος, πληθωρικός.

Σατράπης αλλά και θύμα της εποχής του, ο Αλή πασάς, ερήμην του συσπείρωσε όλα τα αρνητικά που φοβίζον και όλα τα θετικά που επιθυμούνται για έναν μονάρχη· εκμεταλλεύτηκε το προσωπείο που του δόθηκε και πέρασε από πραγματικό ιστορικό πρόσωπο στον αστερισμό της μυθοπλασίας και του θρύλου αφού, παρά τις ερωτοτροπίες του με ορθολογικούς, δυτικού τύπου ελιγμούς, κινήθηκε βίαια και σταθερά στον χώρο του, ρωμαλέα και ριψοκίνδυνα στον περίγυρό του ενώ υπήρξε σκιερός και επίφοβος στις παρυφές συγκλονιστικών ιστορικών συγκυριών.

**Ιόλη Βιγγοπούλου**

*Δρ. Ιστορικός*

Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών  
Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών